



2-дәріс



ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

КИНО ӨНЕРІНЕ КІРІСПЕ

Кино өндірісі кезеңдері





Кітап: Кино өнеріне кіріспе
Дәріс: Кино өндірісі кезеңдері
Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

Негізгі идеялар:

1. Фильм коллективтік еңбектің жемісі.
2. Фильм, әдетте үш процестен өтеді : Өндіру, тарату және көрсетілім.
3. Кино өндірісінің төрт кезеңі бар: Сценарий жазу және қаржыландыру кезеңі. Фильмді түсіруге дайындық жасау кезеңі. Түсірілім кезеңі. Құрастыру (біріктіру) кезеңі.
4. Кино өндірісінде қай маманның не іс атқаратыны нақты түрде бекітілген.
5. Кино өндірісінің бірінші кезеңінде екі маман, яғни сценарист пен продюсер өте маңызды.
6. Сценарий әдетте бірнеше кезеңнен тұрады. Синописис жазу кезеңі. Екінші кезең тритмент жазу кезеңі. Үшінші кезең – сценарийдің бір немесе одан да көп толық нұсқасын жазу кезеңі. Соңғы әдеби нұсқа немесе режиссер сценарийі.

Фильмдер:

1. Режиссер Франсуа Трюффонның «Американ түні» (Американская ночь; La Nuit américaine) фильмі
 2. Джонатан Кауэттің «Tarnation» атты фильмі
 3. Роберт Олтменнің «The Player» (Ойыншы) фильмі
- Стивен Спилбергтің «Юра дәуірі саябағы» фильмі.

Дэвид Бордвелл мен Кристин Томпсонның «Кино өнеріне кіріспе» атты тамаша оқулығы бойынша әзірленген курстымыздың екінші лекциясын бастаймыз.

Бүгінгі және келесі лекцияларымыз кино өндірісі процесіне арналады.

Бір қызығы, атақты режиссерлердің туындыларында фильм түсіру процесі көрсетіледі. Мәселен, Франция режиссері Франсуа Трюффо өзінің 1973-жылы көрсетілімге шыққан «Американ түні» атты фильмінде Трюффонның өзі «Памеланы қарсы алындар» атты фильм түсіріп жатқан режиссердің рөлінде ойнайды. Түсірілім жұмысшылары оған декорация, париктер, машиналар және қару-жарақ әкеліп береді. Сол кезде кадр сыртынан бізге былай дейді: «Режиссер дегеніміз кім? Режиссер дегеніміз барлық нәрсе жөнінде сұрақ сұрайтын адам».

Алайда фильм өндіру ісін тек кинорежиссердің ғана емес, түсірілім тобында жұмыс істейтін барлық мамандардың ұзақ уақыт бойы қабылдаған шешімдерінің процесі ретінде қарастырған жөн. Өйткені сценаристер, продюсерлер, режиссерлер, актерлер мен техниктер әрдайым туындаған қиындықтарды шешіп, таңдау жасап жатады. Осы таңдаған шешімдердің басым бөлігі біз экранда не көріп, нені еститінімізге әсер етеді. Олардың қатарында бизнеске, яғни бюджет, маркетинг, таралым және төлем жасау мәселелері, сондай-ақ, шығармашылыққа қатысты жасалған таңдаулар да бар. Мәселен, махаббат көрінісінің атмосферасын қандай жарықтандыру әсерлі ете түседі? Баяндалатын оқиға түрін ескере отырып, көрермендер басты кейіпкердің ойын білуі керек пе, әлде оны жұмбақ күйінде қалдырған ұтымды ма? Көрініс басталғанда, аудиторияға уақыт пен орынды анықтауға мүмкіндік беретін ең үнемді тәсіл қандай? Осындай бір өндірісті қадағалау арқылы қабылданған шешімдердің жұмыс барысындағы процестерді қалай қалыптастырғанын көреміз.

Осы жерде Трюффонның «Американ түні» атты фильмінің фрагментін көрейік. Бұл фрагментте біздің дәрісіміздің «фильм қалай түсіріледі» деген тақырыбы өте керемет түрде ашылған!

«Американ түні» фильмінің үзіндісі - 6.05. - 6.35.

Фильм өндірісі

Әдетте фильм үш кезеңнен өтеді: өндіріс, таралым және көрсетілім. Негізінен фильмді жеке тұлға, топ немесе компания жасап шығарады. Дистрибуторлық компания көшірмелерді кинотеатрларға жалға береді, ал олар өз алдына фильмнің көрсетілімін іске асырады. Кейін DVD және Blu-Ray нұсқалары желілік немесе жалға беру дүкендері арқылы таралымға түседі; содан соң фильмді теледидар, компьютер немесе портативті дисплейден көруге болады. Интернет ағымдық және сұранысқа сай жасалатын видеолар мен YouTube сияқты веб сайттар үшін әрі таралым, әрі көрсетілімді іске асыратын құрал ретінде қызмет етеді.

Өндіріс үдерісі



Кітап: Кино өнеріне кіріспе
Дәріс: Кино өндірісі кезеңдері
Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

Бүкіл жүйе айналымға түсетін фильмдердің шығарылуына тәуелді болғаны үшін ендігі жерде өндіріс үдерісін қарастырайық.

Фильмдердің көбі төрт ерекше кезеңнен (фазадан) өтеді:

1. Сценарий жазу және қаржыландыру кезеңі. Фильм идеясы игеріліп, қойылымға арналған сценарий жазылады. Сонымен қатар киногерлер жобаға қажетті қаржылай қолдауға қол жеткізеді.

2. Фильмді түсіруге дайындық жасау кезеңі. Сценарий дайын болып қалғанда, кем дегенде белгілі бір деңгейдегі қаржыландыруға қол жеткізілген сәттен бастап, киногерлер фильм өндірісін іске асыруды жоспарлай бастайды.

3. Түсірілім кезеңі. Киногерлер фильмнің бейнелері мен дыбыстарын таспаға түсіреді.

4. Құрастыру (біріктіру) кезеңі. Фильмнің бейнелері мен дыбыстары соңғы нұсқа ретінде біріктіріледі. Бұл үрдіс бейне пен дыбысты монтаждау, арнайы әсерлерді жасау, музыка немесе қосымша диалогты кірістіру және титрларды қосуды қамтиды.

Кезеңдер (фазалар) бір-біріне қабаттаса жүруі мүмкін. Киногерлер фильмнің түсірілімі мен монтажи жүріп жатқан кезде барын салып қаржы табуға тырысуы мүмкін. Сол себепті кейбір құрастыру жұмыстары әдетте түсірілім уақытында іске асып жатады. Сонымен қатар, әр кезеңде осы уақытқа дейін жасалған жұмыс өзгеріске ұшырауы мүмкін. Фильмнің идеясы сценарий жазу кезеңінде бастан-аяқ өзгеруі мүмкін; сценарий бойынша көрсетілген экшндер түсірілім барысында түбегейлі өзгере алады; ал құрастыру фазасы кезінде түсірілген материал тіпті жаңа мағынаға ие болып кетуі де мүмкін. Француз кинорежиссері Робер Брессонның да айтып өткеніндей: «Фильм алдымен басымда пайда болады, ал мен оны қағаз бетінде жоямын. Актерлер оны қайтадан дүниеге алып келеді, алайда камераның қолынан мерт болады. Содан кейін ол монтаждау бөлмесіне түсіп, оның бөлшектелген бөліктері біріктіріліп, соңғы аяқталған кейіпіне келтірілген сәтте үшінші рет әрі соңғы мәрте өмірге келеді».

Бұл төрт кезең көптеген жеке жұмыстарды қамтиды. Кинотеатрда көрген фильмдердің басым бөлігі жүздеген маман орындаған көптеген еңбектің нәтижесі. Осынау жақсы жасалған еңбек бөлісі – бюджеті жоғары фильмдерді дайындау, түсіру және құрастырудың сенімді тәсілі. Ал шағын өндірістерде жеке адамдар бірнеше қызмет атқарады. Мысалы режиссер фильмді де монтаждауы мүмкін, ал түсірілім алаңындағы бас дыбыс операторы дыбыс миксажына да жауапты болуы мүмкін. Джонатан Кауэтт, берекесі қашқан отбасында өсу жайындағы «Қарғыс» атты биографиялық фильмін түсіру үшін 19 жылдық фотосуреттер, аудиотаспалар, үй фильмдері мен бейне таспаларды жинады. Видеоматериалдардың біршамасын ата-анасы, ал кейбірін бала кезінде өзі түсірген еді. Кауэтт жаңа көріністерді түсіріп, барлығын iMovie-де монтаждады, дыбысын миксажын жасап, соңғы нұсқасын цифрлық видеоға көшірді. Кауэтт, бұл жеке деректі фильмді жасау кезінде фильм өндірісінің барлық кезеңдерінде атқарылатын жұмысты өзі іске асырды.

«Tarnation» атты фильмінің фрагменті

Сценарий жазу және қаржыландыру кезеңі

Ендігі кезекте фильм өндірісі үдерісінің әрбір кезеңіне жеке жеке тоқталып өтеміз. Алдымен сценарий жазу және қаржыландыру кезеңіне қарайық.

Бұл кезеңде екі рөл өте маңызды: Продюсер және сценарист. Продюсердің міндеттері негізінен қаржы мен ұйымдастыру. Продюсердің «тәуелсіз» болуы мүмкін. Тәуелсіз продюсерлер фильм жобаларын тауып, продюссерлік компаниялар мен дистрибьюторларды фильмді қаржыландыруға көндіруге тырысады. Немесе белгілі бір дистрибьюторлық компанияда жұмыс істеп, фильмдерге арналған идеялар ойлап табатын адам болуы да мүмкін. Сонымен қатар, белгілі бір студия да продюсерді нақты шаралар кешенін қалыптастыру үшін жалдай алады.

Продюсер, сценарий жазу кезеңі бойынша жобаның қамын жасайды, қаржылық қолдау тауып, фильмде жұмыс істейтін қызметкерлерді жалдау жұмыстарын ұйымдастырады. Әдетте продюссер түсірілім мен фильмді құрастыру кезеңдерінде сценарист пен режиссердің және фильмді қаржыландыратын компанияның арасында байланыстырушы буын ретінде әрекет етеді. Фильм дайын болғаннан кейін продюсердің алдында фильмнің дистрибуциясын, танытымы мен маркетингін ұйымдастыру міндеті



Кітап: Кино өнеріне кіріспе
Дәріс: Кино өндірісі кезеңдері
Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

тұрады. Сонымен қатар продюссер өндіріске салынған қаражатты қайтару үшін де жауапты болады.

Аталған міндеттердің барлығын бір ғана продюссер атқара алады, дегенмен Америка киноиндустриясында продюссердің жұмысы тармақтала бөлінген.

Бас продюссер – әдетте жобаны қаржыландыруды ұйымдастыратын немесе әдеби шығарманың авторлық құқығын алған тұлға.

Продакшн жұмыстары басталғаннан кейін атқарушы продюссер (line producer) режиссердің, актерлер мен түсірілім тобының қызметін күнделікті бақылайды.

Атқарушы продюссерге зертханалар немесе техникалық қызметкерлермен байналыс құратын көмекші продюссер (associate producer) жәрдем береді.

Ал сценаристің басты міндеті фильмнің сценариін (немесе сценариді) дайындау. Кейде жазушының өзі сценарий жазып, оны кинопродюссерлік компанияның қарауына ұсынатын агентке жолдайды. Ал тәжірибелі сценарист болса сценарийге қатысты өз идеяларын ұсыну үшін продюссермен «питч-сессияда» кездеседі. Роберт Олтменнің «The Player» (Ойыншы) фильмінің бірінші сахнасы «Pretty Woman» мен «Out of Africa»-ның қосындысы сияқты ойдан шығарылған идеяларын ұсынған сценаристерді көрсетіп питч-сессияларды келемеждейді.

«The Player» (Ойыншы) фильмінің фрагменті. 5:45-6:33

Сонымен қатар продюссердің өзінің де фильм идеясы болуы мүмкін және оны іске асыру үшін сценарист жалдайды. Бұл ұстаным көбінесе продюссер роман немесе пьесаның авторлық құқығын сатып алып оларды экранға бейімдегісі келген жағдайларда қолданылады.

Сценарий әдетте бірнеше кезеңнен тұрады. Синопис жазу кезеңі бірінші кезең. Синопис дегеніміз фильмнің жарты беттен екі бетке дейінгі қысқаша мазмұны. Екінші кезең тритмент, яғни фильмнің он-онбес беттік диалогсыз сценарийі. Үшінші кезең – сценарийдің бір немесе одан да көп толық нұсқасын жазу кезеңі, бұл алпыс және тоқсан бет арасында болады. Соңғы әдеби нұсқа немесе режиссердік сценарий түсірілімді іске асырады. Мынаны ұмытпаған жөн, сценарийдің қомақты бөлігін қайта жазу көп кездесетін жәйт. Сондықтан да көбіне жазушыларға еңбектерін бірнеше рет қайта қарауға тура келеді.

Продюссер немесе кинорежиссер бір жазушының сценарийін қанағаттанарлықсыз деп санаса оны қайта қарап шығу үшін басқа жазушыларды жалдауы да мүмкін. Холливуд сценаристерінің көбі басқа жазушылардың сценарийлерін қайта жазу арқылы ақша табады. Көріп отырғаныңыздай, мұндай жағдайларда көбінесе экран титрына қай сценаристің немесе сценаристердің есімдері енгізілуі тиіс деген мәселе дау тудырады. Америка киноиндустриясында мұндай дау-дамайлар сценаристердің гильдиясы (Screen Writers' Guild) арқылы шешімін табады.

Сценарий түсірілім кезінде де әрдайым өзгеріске ұшырап отырады. Көп режиссерлер актерлерге диалогты түрлендіруге рұқсат береді, сонымен қатар түсірілім алаңында туындаған қиындықтар да көріністің өзгертілуін талап етуі мүмкін. Түсіріліп алынған сценарий сахналары құрастырылу кезеңінде көбіне ықшамдалып, орындары ауыстырылады немесе толығымен алынып тасталады.

Фильмнің сценарийі дайын болған кезде продюссер фильмді қаржыландыруды жоспарлайды. Сонымен қатар жобаның үміт күттірер инвестиция болып көрінуі үшін режиссер мен жұлдыздарды іздейді. Продюссер фильмді өндіріске шығару және өндірістік-техникалық шығындарының бюджетін дайындауы қажет. Фильмді өндіріске шығару шығындары мен өндірістік-техникалық шығындарының жиынтығы – фильм өндірісінің құны, яғни «фильмнің негізгі таспасын шығаруға жұмсалған қаражат құны» деп аталады.

Кейбір фильмдер сценарийді толықтай ұстанбайды. Мысалы деректі фильмдердің сценарийге толығымен тәуелді болулары мүмкін емес. Дегенмен, жобаның қысқаша мазмұны мен нобайы талап етіледі және кейбір деректі фильм түсірушілер фильмнің түсірілу барысында өзгеретінін мойындаса да, қаржыландыруға қол жеткізу үшін қолында жазбаша жоспардың болғанын қалайды. Түсірілген фильмдер арқылы «терме деректі фильм» жасалар болса, киногерлер көбінесе эпизодтардың көбін құрастырғаннан кейін кадр сыртынан дыбысталатын қорытынды мәтін жазады.

Фильмді түсіруге дайындық жасау кезеңі

Қаржы азды-көпті дәрежеде табылып, ал сценарий фильм түсіру деңгейіне жеткен кезде, киногерлер фильмді түсіру кезеңі жұмыстарына кіріседі. Коммерциялық киноөндірісте бұл кезең препродакшн деп



Кітап: Кино өнеріне кіріспе
Дәріс: Кино өндірісі кезеңдері
Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

аталады. Мұны қазақшалар болсақ «фильмді түсіруге дайындық жасау кезеңі» деп түсінуге болады. Жобаға алғашқы кезеңнен бастап қатысқан кинорежиссердің осы кезде де, бұдан кейін де атқаратын рөлі зор. Кинорежиссер фильмді жасап шығару үшін алдымен ұжымның жұмысын үйлестіреді. Кинорежиссердің өкілеттілігі абсолют түрде мығым болмаса да, әдетте ол фильмнің соңғы жасалуы мен дыбысталуына дейін жауапты адам болып табылады.

Дәл осы тұста продюсер мен кинорежиссер фильмге керекті мамандар тобын жалдап, актерлерге рөлдерді таратып, түсірілім өтетін орындарды іздейді. Сонымен қатар күнделікті түсірілім кестесін дайындайды. Бұл жұмыстар бюджетке сай орындалады.

Продюсер жеке түсірілімдердің «үнемі болмауын» қадағалап, монтаждау бөлмесінде құрастырылуын өз мойнына алады. Жеке түсірілімдердің үнемі болуы немесе болмауы дегеніміз не? Бұл дегеніміз фильмде бір кеңістікте өтетін алайда фильмнің әрқалай уақыттарында көрсетілетін сахналар. Яғни әр түрлі сахналар бір кеңістікті түсірілетін болса, продюсер бұл түсірілімдердің барлығын бірден түсіріп тастауға жағдай жасайды. Бұл әдіс өндіріс үшін өте ыңғайлы. Өйткені қызметкерлер мен жабдықтарды белгілі бір орынға жеткізу көп шығынды керек етеді. Сондықтан да продюсерлер әдетте бір жерде орын алуы тиіс барлық көріністерді бір уақытта түсіріп алуды жоспарлап, оған да алдын-ала қамданады. Мысалы «Юра дәуірі саябағы» (Jurassic Park) фильміндегі басты кейіпкерлердің аралға келуі мен кетуі (фильмнің соңғы көрінісі) көрсететін кадрлардың бәрі түсірілім басталған кезде Гавай аралдарында үш аптаның ішінде іске асқан болатын.

«Юра дәуірі саябағы» фильмінің басы мен аяғының фрагменттері көрсетіледі.

Сонымен қатар продюсер күн сайын түсірілім алаңында бола алмайтын актерлердің түсірілімін де жоспарлауы тиіс. Продюсерлердің көбі ең қиын сахналарды бастапқы кезде, яғни актерлер мен түсірілім тобы жұмысқа құлшынып тұрған кезде түсіріп алуды жоспарлайды. Мәселен, «Құтырған бұқа» (Raging Bull) фильмінің жүлделі жекпе-жегінің күрделі эпизодтары алдымен түсірілді, ал диалогы бар көріністер кейіннен түсірілді. Продюсер осындай күтпеген жағдайлардың бәрін ескеріп, актерлер мен түсірілім тобын, түсіру орыны мен жыл мезгілдерінің барлығын бір-бірімен неғұрлым тиімді түрде сәйкестендіре отырып, жұмыс кестесін құрады.

Препродакшн кезінде режиссер мен продюсердің бақылауымен бірнеше жұмыс бір уақытта қоса-қабат орындалып жатады. Нақтырақ айтар болсақ, кастинг жетекшісі актерлерді іздестіріп жатқанда сценарист сценарийді қайта қарауы мүмкін. Ірі көлемді өндірісте режиссер бірнеше топқа бөлініп жұмыс жасап жатқан мамандардың жұмысын ұйымдастырады. Көбіне ол, түсірілім тобымен немесе қоюшы суретші басқаратын «өндірісті жобалау бөлімімен» қоянқолтық жұмыс істейді. Қоюшы суретші – фильмнің визуалды тұрғыдан көркемделіп шығуына жауапты. Бұл бөлім декорациялардың құрылымы мен түстерін айқындайтын сызбалар мен нобайларды дайындайды. Қоюшы суретшінің басшылығымен арт-директор декорациялардың құрастырылуы мен түр-түсін, боялуын қадағалайды. Сет декораторы, негізінен интерьер декорациясын жасауда тәжірибелі маман болады; ол декорацияларды фильмнің түсірілу мақсатына сай реттеп отырады және аксессуарларды табумен айналысатын жұмысшылар мен түсірілім кезінде түсірілім алаңындағы заттарды жайғастыратын сет декораторын қадағалайды. Костюм дизайнері болса, фильмге қажетті костюмдердің жоспарлануы мен тігілуіне жауап береді.

Қоюшы суретшімен бірге жұмыс істейтін графика суретшісі әрбір сахнаны комикстер эскизіне ұқсайтын кескіндемелер топтамасын, яғни суретті сценарий жобасын (storyboard) жасау міндетін атқарады және сонымен қатар оған костюм, жарық қою яки, операторлық жұмыс жайлы ескертпе жазбаларды дайындау да тапсырылады (1.27). Режиссерлердің көбі әр сахна үшін сценарийдің суретті жобасын жасауды талап ете бермейді, бірақ экшн эпизодтары мен арнайы эффектілер қолданылатын немесе күрделі операторлық жұмысты қажет ететін кадрлар, сценарийдің егжей-тегжейлі суретті жобасының жасалуын керек етуі мүмкін. Сценарийдің суретті жобасы кино операторлар тобы мен арнайы эффектілер жасау бөлімдеріне түсіріліп бітетін кадрлардың қалай көрінетіні жайында хабар береді. Сценарийдің суретті жобасының көріністерін таспаға түсіруге, монтаждауға болады және сахнаны визуалдауға көмектесуі үшін дыбыспен сүйемелдеуге болады. Бұл аниматиканың бір формасы.

Компьютерлік графика болса жобалауды одан әрі дамыта алады. Алдын ала визуалдау немесе «превис» үдерісі сценарий жобасын үш өлшемді анимация арқылы қайта жасайды, сөйтсе де оны қозғалатын фигуралар, диалог, дыбыс эффектілері мен музыка арқылы тәмәмдайды. Заманауи бағдарлама жасақтары кеңістік пен кейіпкерлерді айтарлықтай шындыққа ұқсас етіп жасай алады және оларға текстура мен



Кітап: Кино өнеріне кіріспе
Дәріс: Кино өндірісі кезеңдері
Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

көлеңке қосу сынды мүмкіндіктерге де ие.

Кейде сценарийдің суретті жобасы немесе алдын-ала визуалдау ісі, фильмдері үшін қаржылық қолдау табу мақсатында, демеушілерге көрсету үшін, өндіріс басталғанға дейін жасалуы да мүмкін. Осыған бір мысал. Кинорежиссер Анджелина Джоли «Сағы сынбас» (Unbroken) фильміне, үй жағдайында жасалған сценарийдің суретті жобасын жасап, оларды «Universal» киностудиясының қарауына ұсынған.

Қосымша ресурстар:

1. Ellis, Jack C. (1995). A History of Film. 4th Edition. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo & Singapore: Allyn and Bacon.
2. Nowell-Smith, Geoffrey (1999). The Oxford History of World Cinema. Oxford University Press.
3. Pechter, William S. (1971). Twenty-four Times a Second: Films and Film-makers. New York. Evaston & London: Harper & Row Publishers.
4. Pirie, David (Ed.) (1981). Anatomy of the Movies. Inside the Film Industry: The Money, the Power, the People, the Craft, the Movies. New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
5. Robinson, David (1974). The History of World Cinema. New York: Stein and Day Publishers.